

مسئولیت مدنی مربیان آموزش شنا

دکتر مصطفی نصیری^۱

چکیده:

در حقوق ایران نسبت به مسئولیت مدنی مربیان آموزش شنا، حکم روشنی دیده نمی‌شود. در فقه اسلامی نیز در رابطه با مسئولیت اینان و اینکه تعهد آنها به نتیجه یا به وسیله می‌باشد با چهار نظر مختلف روبرو هستیم. این وضعیت موجب گردیده که قضات دادگاه‌ها نیز در برخورد با قضیه دچار سرگردانی شده و نتوانند به راه حل واحدی دست یابند؛ بدین جهت نگارنده در این مقاله در صدد برآمده که راه حل یکسانی را با توجه به روح قانون، عرف و قصد مشترک طرفین ارائه نموده و اثبات نماید که تعهد این قشر از نوع تعهد به نتیجه می‌باشد.

واژگان کلیدی:

مسئولیت مدنی، مسئولیت قراردادی، تعهد به نتیجه و به وسیله، تعهد ایمنی.

۱- استادیار دانشگاه تربیت معلم سبزواری و وکیل پایه یک دادگستری.

مقدمه

اول - مسئولیت: مسئولیت به معنای پاسخگویی است و مسئول به کسی گویند که خطا کار است و باید مکافات گناهی را که مرتکب شده است ببیند. اخلاق نیز حکم می‌کند که هیچکس نباید به دیگری زیان برساند و هیچ ضرری نیز نباید جبران نشده باقی بماند.^۱

دوم - مسئولیت مدنی و اقسام آن: مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت جبران خسارت کسی است که موجب زیان دیگری گردیده است. بنابراین در این مسئولیت، ورود ضرر، شرط تحقق آن و یکی از ارکان این مسئولیت است. مسئولیت مدنی را به دو شعبه مهم تقسیم کرده‌اند:

الف - مسئولیت قهری (خارج از قرارداد): این مسئولیت در فرضی رخ می‌دهد که دو نفر هیچ پیمانی با هم ندارند و یکی از آن دو به دیگری به عمد یا به خطا زیانی وارد نماید.

ب - مسئولیت قراردادی: این مسئولیت در نتیجه اجرا نکردن تعهدات ناشی از قرارداد بین طرفین، به وجود می‌آید و در نتیجه آن، عهدشکن باید از عهده خسارات وارده برآید. برای ایجاد مسئولیت قراردادی دو شرط لازم است:

- ۱- وجود قرارداد نافذ و معتبر بین زیان دیده و عامل ورود ضرر
- ۲- ایراد خسارت به واسطه عدم اجرای مفاد این قرارداد. منتهی اثبات دعوی بر حسب اینکه تعهد قراردادی به نتیجه یا به وسیله باشد متفاوت است.

روش شناسی

روش بررسی و مطالعه در این تحقیق روش تحلیلی و توصیفی است. محقق حتی الامکان کتب حقوقی و فقهی موجود را مورد مطالعه و جستجو قرار داده و بعد از فیش برداری و جمع‌آوری مطالب آنها رادسته‌بندی و از نظر منطقی مرتب نموده و سپس مورد تحلیل قرار داده و نتیجه نهایی را ارائه کرده است.

۱- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزام‌های خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵ صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰، ۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹.

یافته‌ها

گفتار اول: اقسام تعهد و چگونگی اثبات تقصیر

الف - تعهدات قراردادی را از جهت چگونگی اثبات تقصیر به دو دسته تقسیم می‌نمایند:

۱- تعهد به نتیجه

۲- تعهد به وسیله

«تمیز تعهد به نتیجه از تعهد به وسیله، وابسته به درجه احتمالی است که در باب نیل به مقصود مشترک وجود دارد. در مواردی که برحسب عادت، نتیجه موردنظر در صورتی که متعهد تقصیری نکند، به دست می‌آید، تعهد ناظر به نتیجه است و اگر مقصود، حاصل نشود فرض بر این است که متعهد خطایی مرتکب شده است. به همین جهت نیز بر عهده اوست که دخالت قوه قاهره را اثبات کند ولی در جایی که احتمالی بودن حصول نتیجه چندان است که با وجود همه مواظبت‌های متعهد نیز، نمی‌توان به آن اطمینان پیدا کرد، تعهد ناظر به وسیله است.»^۱

بنابراین در تعهدات به وسیله، چنانچه نتیجه مقصود از عقد حاصل نگردد مسئولیتی بر عهده متعهد نخواهد بود مگر اینکه طلبکار بتواند تقصیر او را اثبات نماید ولی در تعهدات به نتیجه، همین که نتیجه عقد به دست نیاید، متعهد به دلیل عهدشکنی ملزم به جبران خسارت طلبکار خواهد گردید.

ب- مفهوم تقصیر: ماده ۹۵۳ قانون مدنی، تقصیر را اعم از تعدی و تفریط دانسته است. تعدی در ماده ۹۵۱ آن قانون، به تجاوز نمودن از حدود اذن یا متعارف نسبت به مال یا حق دیگری تعریف شده است و تفریط نیز طبق ماده ۹۵۲ قانون مذکور عبارت از ترک عملی است که به موجب قرارداد یا متعارف برای حفظ مال غیر لازم است. البته تعاریف مذکور، ناظر بر تقصیر به مفهوم عمومی است ولی در مشاغل تخصصی، ما با مفهوم دیگری از تقصیر روبرو هستیم که به تقصیر حرفه‌ای یا شغلی مشهور است و در قسمت بعدی به آن می‌پردازیم.

۱- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزام‌های خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵ صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰، ۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹.

- ۱- **تقصیر حرفه‌ای یا شغلی:** مقصود از این تقصیر، خطایی است که صاحبان مشاغل در اجرای کاری که حرفه آنان است، مرتکب می‌شوند. البته برای تشخیص تقصیر شغلی اشخاص، باید از اشخاص متعارف همان شغل استمداد جست. به عنوان مثال برای اینکه معلوم شود آیا مربی شنا مرتکب تقصیری گردیده یا خیر؟ باید دید که یک شناگر متعارف در آن اوضاع و احوال، چگونه رفتار می‌کرده است.
- ۲- **تقصیر (خطای) ورزشی:** خطای ورزشی یکی از اقسام تقصیر حرفه‌ای است که باید در قوانین ورزشی آن را جستجو نمود. منتها قوانین ورزشی به دو گروه تقسیم می‌شود:

الف - گروهی که به قواعد بازی‌ها اختصاص دارد و خارج از قلمروی حقوق است.

ب - گروهی که مراقبت‌ها و احتیاط ویژه‌ای را بر بازیکنان تحمیل می‌نماید و هدف آنها تأمین ایمنی و پرهیز از خشونت در بازی‌های ورزشی است و موضوع حقوق مسئولیت مدنی می‌باشد. در همین دسته است که خطای ورزشی و اثر آن در روابط حقوقی مطرح می‌گردد.^۱ البته خطای ورزشی را عرف و عادت مشخص می‌نماید ولی این عرف به وسیله فدراسیون‌های بین‌المللی تدوین و در مجموعه‌هایی مانند قوانین، ضبط و گاه تعدیل و تصحیح می‌شود، به طوری که با تحول تصمیم فدراسیون حرفه‌ای، گاه خطایی از بین می‌رود و مباحی خطا می‌شود.

در این مجموعه‌ها، قواعد بازی و مسابقه‌های ورزشی اعلام گردیده و تخلف از آنها، خطای ورزشی تلقی می‌گردد مانند مجموعه مقررات اسب دوانی.^۲

بنابراین به طور خلاصه می‌توان گفت که تجاوز به قواعد بازی و عدم رعایت احتیاط‌های لازم از نظر حقوقی، خطای ورزشی است زیرا ورزشکار معقول و متعارف چنین رفتاری را ندارد.

پس عرف ورزشکاران معیار تمیز خطا قرار می‌گیرد و در داوری نسبت به تحقق تقصیر اثر دارد. بند ۳ ماده ۵۹ قانون مجازات اسلامی نیز در همین راستا «حوادث ناشی از عملیات ورزشی را مشروط بر اینکه سبب آن حوادث، نقض مقررات مربوط به آن ورزش

۱- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزام‌های خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵ صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰، ۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹.

۲- همان.

نباشد و این مقررات هم با موازین شرع مخالفت نداشته باشد» جرم ندانسته است که البته ملاک این ماده را می‌توان در مسئولیت مدنی نیز به کار برد و حوادث مذکور را در این صورت موجب ضمان مالی ندانست.

با وجود این هر چند که برخی معتقدند که قدرت عرف در ورزش، بسیاری از خطاها را قابل اغماض نموده و تنها تقصیرهای عمدی و سنگین را ضمان آور می‌بیند (۷، ۹) ولی به نظر می‌رسد که لااقل در حقوق ما، تفاوتی بین تقصیر سنگین و سبک وجود نداشته و کلیه تقصیرها ضمان آور است.

۳- **فرض عدم وجود تقصیر:** در اینجا سؤال این است که آیا می‌توان گفت بازیکنی که قواعد بازی را رعایت کرده است مرتکب تقصیری نشده و مسئولیتی ندارد؟ در پاسخ به این سؤال برخی از نویسندگان معتقدند که دادگاه، ملزم و پای‌بند به قواعد بازی نیست و آنچه در عرف بازی، مشروع است همیشه از نظر حقوق، مباح نیست و دادگاه می‌تواند بر پایه هدف اجتماعی و اخلاقی آن ورزش، حرکتی را خطا و سبب ضمان محسوب نماید و به‌ویژه در مواردی که نتیجه فعل زیانبار، شدید باشد همانند مرگ و نابینایی، دادگاه‌ها به‌طور معمول سختگیرترند. به نظر اینان از بند ۳ ماده ۵۹ قانون مجازات اسلامی نیز این نظر قابل استنباط است زیرا بند مذکور، رعایت مقررات ورزشی را در صورتی از اسباب براءت می‌داند که با موازین شرع مخالفت نداشته باشد. بنابراین اعتبار مقررات ورزشی در این زمینه مطلق نیست بلکه مقید به رعایت موازین شرعی می‌باشد. به عبارت دیگر موازین شرعی به کسی اجازه نمی‌دهد که با سوءاستفاده از مقررات ورزشی، به دیگری آسیبی نامتعارف وارد سازد. از سوی دیگر چنانچه دولت به عنوان متولی حفظ امنیت عمومی، ورزشی را در کشور ممنوع ساخته و خطرهای ناشی از آن را بیش از فایده اجتماعی آن بداند در این صورت محاکم نیز موظف به اجرای قواعد ملی و حفظ نظم عمومی هستند.^۱

۱- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزام‌های خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵، صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰، ۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹.

گفتار دوم: ماهیت تعهدات مربیان آموزش شنا

در فقه دربارهٔ اینکه ماهیت تعهدات مربیان شنا از نوع تعهد به نتیجه است یا به وسیله، اختلاف نظر وجود دارد. قانون مدنی نیز در این باره سکوت کرده و همین عوامل باعث ابهام موضوع در نظام حقوقی ما گردیده است. بدین جهت نگارنده در این قسمت، ضمن بررسی موضوع از دید فقها و نیز حقوق برخی از کشورها به تبیین حکم آن در نظام حقوقی ایران خواهد پرداخت.

الف - دیدگاه فقها: در این باره در بین فقهای شیعه، چهار دیدگاه وجود دارد:

۱- دیدگاه اول:

به موجب این نظر که طرفداران بیشتری دارد، اگر کسی فرزند صغیر خود را برای فرا گرفتن شنا به دیگری بسپارد و فرزند غرق شود، معلم اعم از اینکه تقصیری مرتکب شده باشد یا نه، مسئول است (تعهد به نتیجه یا تعهد به حفاظت) زیرا فرزند به مربی سپرده شده تا در نگاهداری اش احتیاط کند و غرق او دلیل بر این است که وی در حفاظت، تقصیر کرده و به تعهد قراردادی وفا نکرده است. به عبارت دیگر تلف کودک کاشف از تفریط اوست و فرض بر این است که بدون تقصیر او، کودک غرق نمی‌گردیده است اما در صورتی که نوآموز، کبیر باشد مربی در صورتی مسئول است که تقصیر کرده باشد (تعهد به وسیله)^۱

در توجیه این نظر و بیان علت این تفاوت، یکی از نویسندگان حقوقی گفته است که در مورد نوآموز کبیر، تعهد مربی به تمهید وسایل ایمنی و مواظبت از نوآموز برای احتراز از خطر و دادن تعلیم به او محدود می‌گردد. مضاف بر اینکه انسان عاقل حاکم بر رفتار و مسئول جان خویش است و تفریط منتهی به مرگ، منسوب به خود او می‌باشد نه دیگری، وانگهی فرض این است که ورزشکار خود، داوطلب تعلیمی شده است که به مرگ او

۱- مقدس اردبیلی، احمد، مجمع الفایده و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ج ۱۴، ص ۲۵۸؛ حسینی عاملی، سید محمد جواد، مفتاح الکرامه، جلد ۱۰، چاپ مصر، ۱۳۲۶، صص ۲۸۹ و ۲۹۰؛ عاملی، زین‌الدین بن نورالدین معروف به شهید ثانی، الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیة، چاپ سرب، نجف در ۱۰ مجلد، ج ۱۰، ص ۱۴۹؛ قدامه، عبدالله بن احمد (معروف به ابن قدامه)، المغنی «در فقه حنبلی و مقایسه آن با سایر مذاهب» در ۱۰ مجلد، قاهره، ۱۳۹۰، ج ۹، ص ۵۷۷ و ج ۸، ص ۴۳۱؛ نجفی، شیخ محمد حسن، جواهرالکلام، تهران در ۴۳ مجلد، ج ۴۲، ص ۱۰۶.

منتهی شده و در حقیقت^۱ با این اقدام، خطر ناشی از غرق شدن را پذیرفته است بنابراین اگر حادثه‌ای روی دهد، در صورتی مربی ضامن است که مستند به تقصیر او باشد. البته به نظر نگارنده دلیل اخیر، همان قدر که در فرض غرق شدن نوآموز کبیر می‌تواند به نفع مربی مورد استفاده قرار گیرد، در صورت غرق نوآموز صغیر نیز توسل به آن ممکن است زیرا در این حالت نیز می‌توان گفت اولیای طفل با این اقدام، خطر ناشی از غرق شدن طفل را پذیرفته است. بنابراین از این جهت تفاوتی بین نوآموز صغیر و کبیر وجود ندارد.

به عقیده نویسنده مذکور، تعهد مربی در مورد نوآموز کودک از نوع تعهد به تأمین سلامت اوست و تعهد حفاظت به نتیجه متوجه است. در اینجا کودک در اختیار مربی قرار می‌گیرد و به دستور و تعلیمات او چشم دارد و فرض این است که مربی توان پیشگیری از وقوع حادثه را دارد. پس اگر اتفاقی رخ دهد ناشی از تفریط اوست و غرق نوآموز به فعل یا تفریط مربی منسوب است. بنابراین وی مسئول و ضامن است مگر اینکه حادثه را به عامل احترازناپذیر و پیش‌بینی نشده نسبت داده و آن را اثبات نماید. به‌ویژه آنکه در این‌گونه قراردادهای برحسب ظاهر، خطر غرق شدن طفل پذیرفته نشده و مربی برائت از ضمان به‌دست نیاورده است، برخلاف حالت اول که نوآموز کبیر از خود ابتکار داشته و مطیع و کارگزار محض مربی نیست و تعلیمات او را به انتخاب خود به کار می‌بندد و به تعبیر دیگر، او حاکم بر رفتار و مسئول جان خویش است و مربی توان پیش‌گیری از همه اعمال خطرناک او را ندارد پس نمی‌توان ادعا کرد که غرق او در هر حال به فعل و تفریط مربی نسبت داده می‌شود زیرا احتمال دارد که نوآموز با علم به خطرناک بودن فعل، خود را به خطر افکند و مواظبت‌های متعارف در این سنخ از ورزش نیز نتواند سلامت او را تضمین نماید. وانگهی، خود، خطر غرق شدن را پذیرفته است در حالی که کودک نقش انفعالی داشته و در اختیار مربی می‌باشد. بنابراین غرق کبیر به خود او منسوب است مگر اینکه ثابت شود بی‌مبالاتی مربی یا نقص در مواظبت و تعلیم سبب وقوع حادثه بوده است. پس علت تفاوت حکم در صغیر و کبیر تفاوت در توان مربی در حفاظت و پرهیز از خطر از یکسو و اطاعت و امرپذیری و جهل به خطر از سوی دیگر است. به تعبیر دیگر این پرسش

۱- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزام‌های خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵ صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰.

۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹.

به مسأله احراز انتساب تلف به فعل مربی و ورزشکار باز می‌گردد.^۱ و گرنه، در مسئولیت مدنی، اراده و اهلیت زیان‌دیده سهمی ندارد و آنچه که مهم است، میزان دخالت هر یک از دو عامل در وقوع حادثه است. به نظر می‌رسد برخلاف آنچه گفته شده تفاوتی بین نوآموز صغیر و کبیر وجود نداشته و باید آن دو را تابع حکم یکسانی دانست به‌ویژه آنکه اگر احتمال انجام کارهای خطرناک توسط کبیر، موجب تبدیل شدن تعهد مربی به تعهد به وسیله می‌گردد همین وضعیت در مورد صغیر نیز حاکم می‌باشد.

۲- دیدگاه دوم:

برخی در مورد مسئولیت مربی فرزند صغیر، تردید کرده و به دلیل متعارف بودن کار مربی، در اینجا هم مسئولیت وی را منوط به اثبات تقصیر او دانسته‌اند (تعهد به وسیله). به عبارت دیگر از نظر این دسته، در مورد نوآموز کبیر و صغیر، مربی در صورتی ضامن است که تقصیر او ثابت شود.^۲

۳- دیدگاه سوم:

عده‌ای هم مسئولیت مربی را مطلق دانسته و در هر دو فرض (نوآموز صغیر و کبیر)، غرق شدن نوآموز را نشانه تقصیر مربی و موجب مسئولیت او می‌دانند.^۳

۴- دیدگاه چهارم:

گروهی هم به دلیل متعارف بودن اقدام مربی و هدف مشروع تعلیم شنا که موافق مصلحت کودک است، مربی را در صورت غرق کودک ضامن ندانسته‌اند.^۴

۱- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزام‌های خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵ صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰، ۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹؛ خویی، سید ابوالقاسم، مبانی تکمله المنهاج، موسسه احیاء آثار الخویی، چاپ اول ۱۴۲۲ ق، صص ۲۳۲.

۲- مسالک الافهام (شرح بر شرایع محقق)، چاپ سنگی در ۲ مجلد، ج ۲، کتاب دیات.

۳- نجفی، شیخ محمد حسن، جواهرالکلام، تهران در ۴۳ مجلد، ج ۴۲، ص ۱۰۶.

۴- قدامه، عبدالله بن احمد (معروف به ابن قدامه)، المغنی «در فقه حنبلی و مقایسه آن با سایر مذاهب» در ۱۰ مجلد، قاهره، ۱۳۹۰، ج ۹، ص ۵۷۷ و ج ۸، ص ۴۳۱.

ب - حقوق تطبیقی: برای معاف کردن زیان‌دیده از اثبات تقصیر طرف دعوی، رویه قضایی در برخی از کشورها مانند فرانسه تعهداتی را ناشی از عقد دانسته است که ذهن طرفین شاید آشنا به آن نباشد. یکی از این تعهدات، فرض وجود تعهد ایمنی است که برای آسان کردن جبران خسارت زیان‌دیده به کار گرفته شده است. به‌عنوان مثال می‌توان از تعهد متصدی حمل و نقل در سالم رسانیدن مسافران به مقصد، تعهد مربیان یا اداره‌کنندگان باشگاه‌ها در پاره‌ای از رشته‌های خطرناک ورزشی (مانند استخر شنا) یا تعلیم رانندگی در حفظ سلامت شاگردان خود و تعهد مدیران هتل‌ها در حفظ سلامت و ایمنی مهمانان نام برد ولی در ایران در این امور رویه قضایی حکمی ندارد.^۱ با این حال برخی از نویسندگان، علیرغم اینکه به تبعیت از نظر مشهور در فقه، قائل به تفاوت بین تعهدات مربی در رابطه با نوآموزان کبیر و صغیر می‌باشند ولی پذیرفته‌اند که در حقوق ما نیز می‌توان در مواردی مانند تعلیم پاره‌ای از ورزش‌های خطرناک که جلوگیری از بروز حادثه تا حد زیادی در اختیار مربی است و نیز در جایی که کودکی به پانسیون یا مدارس شبانه‌روزی سپرده می‌شود، تعهد مربی را نسبت به حفظ ایمنی شاگردان خود از نوع تعهد به نتیجه دانسته و خانواده کودک آسیب دیده را از اثبات تقصیر طرف خود بی‌نیاز نمود. بنابراین اگر کسی در استخری که برای شنا رفته است غرق شود، صاحب موسسه ورزشی در این باره مسئولیت دارد و تقصیر وی مفروض است.^۲

۱- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزام‌های خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵ صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰، ۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹؛ خویی، سید ابوالقاسم، مبانی تکمله المنهاج، موسسه احیاء آثار الخویی، چاپ اول ۱۴۲۲ ق، صص ۲۳۲.

۲- همان.

بحث و بررسی

تردید نیست که مسئولیت مربی نسبت به صدمات بدنی نوآموزان، ریشه قراردادی دارد زیرا مربی در اثر قرارداد، مکلف به حفاظت شده است ولی چنانچه تعهد مربی در آموزش شنا از نوع تعهد به نتیجه باشد، بار اثبات بی‌گناهی بر عهده مربی قرار می‌گیرد و اگر تعهد مذکور از نوع به‌وسیله دانسته شود، بار اثبات تقصیر را باید زیان‌دیده تحمل نماید. به‌نظر نگارنده بنا به دلایل آتی، باید تعهد مربی را چه در مورد نوآموز صغیر و چه در رابطه با کبیر از نوع تعهد به نتیجه دانست و در صورت غرق نوآموز، حکم بر مسئولیت وی داد مگر اینکه بی‌گناهی خویش را با اثبات قوه قاهره یا خطای نوآموز به اثبات برساند:

۱- اتخاذ این روش ما را با حقوق کشورهای پیشرفته هماهنگ می‌نماید زیرا همانگونه که دیدیم در این کشورها نیز برای کمک به زیان‌دیده، در این گونه مواقع از فرض تعهد ایمنی (حفاظت) که نوعی تعهد به نتیجه است، استفاده نموده‌اند.

۲- در حقوق کشور خودمان نیز قانونگذار، در مواردی از فرض وجود تعهد ایمنی بهره برده و آن را به رسمیت شناخته است به عنوان مثال قانونگذار در ماده ۳۸۶ قانون تجارت، نرساندن کالا را به مقصد به‌طور سالم، تقصیر دانسته و متصدی حمل و نقل را مسئول می‌داند مگر اینکه وی بتواند با اثبات قوه قاهره، از این مسئولیت رهایی یابد. به‌نظر می‌رسد که تعهد مذکور ناظر به نتیجه کار است پس کافی نیست که متصدی حمل و نقل ثابت کند که کوشش‌های لازم را برای تحقق این نتیجه به‌عمل آورده است بلکه وی یا باید کالا را سالم تحویل دهد یا اینکه وجود قوه قاهره را به اثبات برساند و گرنه باید خسارت دهد. در زمینه مسئولیت مربیان شنا نیز می‌توان از ملاک این ماده بهره برد به‌ویژه آنکه حقوق‌دانان نیز حکم این ماده را از راه قیاس به حمل و نقل اشخاص تسری داده‌اند.

تعهد مذکور در این ماده، به‌عنوان یک قاعده تکمیلی و یکی از لوازم عقد شمرده می‌شود و همانگونه که می‌دانیم قواعد تکمیلی برای طرفین عقد، ایجاد التزام می‌نماید هر چند که از آن ناآگاه بوده و به‌خاطر آنها نیز نگذشته باشد (ماده ۲۲۰ قانون مدنی)

البته بند ۲ ماده ۱۱۳ قانون دریایی نیز در صورت فوت یا صدمات بدنی ناشی از تصادم یا به گل نشستن یا انفجار یا حریق یا غرق شدن کشتی فرض را بر تقصیر متصدی حمل

و نقل در وقوع حادثه دانسته است و می‌توان مواد مذکور را نشانه‌ای بر تمایل مقنن بر گسترش تعهدات ایمنی دانست.

۳- تعهد ایمنی از لوازم عرفی پیمان بین مربی و نوآموز است و با کمی تأمل می‌توان این بنای عرفی را احراز کرد. به تعبیر دیگر در قرارداد بین این دو، این شرط ضمنی و بنایی وجود دارد که ایمنی آنان به هنگام آموزش، حفظ خواهد شد. بنابراین هر چند که موضوع تابع قصد مشترک طرفین می‌باشد ولی به نظر می‌رسد در صورت سکوت طرفین، بنای آنان بر تأمین نتیجه سلامت باشد. این منظور را می‌توان از بنای عرفی قرارداد هم استنباط نمود.

۴- در آموزش شنا حتی اگر به صورتی رایگان هم صورت پذیرد، مربی مسئول بی‌مبالاتی و کاهلی خود در تمهید وسایل ایمنی نوآموزان است و به تعبیر دیگر پیش‌بینی احتراز از خطر، تعهد عام و کلی هر مربی می‌باشد. البته در فرض رایگان بودن آموزش ممکن است تصور شود که مسئولیت مربی ناشی از تقصیر ایجاد خطر بوده و ناشی از قرارداد نباشد ولی می‌توان گفت که با توجه به حکم مقرر در ماده ۱۰ قانون مدنی، چنین رابطه‌ای نیز می‌تواند صورت قراردادی به خود بگیرد.

۵- تفاوت‌هایی که در جهت توجیه اختلاف حکم غرق شدن نوآموز صغیر و کبیر گفته شده نیز، ذهن را قانع نمی‌سازد و باید آن دو را تابع حکم یکسانی دانست و باید پذیرفت که در هر دو مورد زیان‌دیده نقش انفعالی و اطاعت دارد و در چنین مواردی، مربی همانند کارفرما، مسئول خسارت به بار آمده است، خواه زیانی به نوآموز رسد یا اینکه در اثر فعل او برای شخص ناشی ضرر ایجاد شود. پس باید در این فرض، تعهد ایمنی مربی را ناظر به نتیجه دانست و زیان‌دیده را از اثبات تقصیر معاف نمود. همانگونه که نوآموزی که برای فراگیری رانندگی با مؤسسه‌ای قراردادی منعقد می‌کند، در برابر مربی خود همانند کارگر منفعل و امر پذیر است و به تعبیر دیگر وی موضعی انفعالی داشته و صرفاً دستورات مربی را اجرا می‌کند هر چند که کبیر باشد. در این فرض، نوآموز همانند کارگری است که به دستور یا هدایت کارفرما به دیگری یا به خود ضرر می‌رساند. پس مربی یا مؤسسه را باید مسئول خسارات ناشی از رانندگی او شمرد زیرا سبب (کارفرما) اقوی از مباشر است و این وضع تا زمانی ادامه دارد که دیگر مربی، فرمانده در رانندگی نیست و تنها ناظر و راهنما

است.^۱ و نوآموز تنها با نظارت و هدایت عمومی او تمرین می‌نماید. البته در فرض مذکور چنانچه مربی ثابت نماید که تمام احتیاط‌های ضروری را رعایت کرده یا علت خارجی و احترازناپذیر، حادثه را به بار آورده است از مسئولیت معاف می‌گردد ولی در فرض دوم مربی در صورتی مسئولیت دارد که تقصیر او ثابت گردد.

۶- هر چند که ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی اشعار می‌دارد: «کسی که نگاهداری یا مواظبت مجنون یا صغیر، قانوناً یا برحسب قرارداد، به‌عهده او می‌باشد، در صورت تقصیر در نگهداری یا مراقبت، مسئول جبران زیان وارده از ناحیه صغیر یا مجنون می‌باشد» ولی حکم این ماده، مسئولیت حرفه‌ای مربی را که به نوآموزی همچون کودکان، حرفه و فنون ورزشی را می‌آموزد، نفی نمی‌نماید و از راه قیاس یا وحدت ملاک این ماده می‌توان، مربیان ورزشی را نیز مسئول دانست بنابراین اگر کودکی که در حال آموختن شنا است، طفلی را که در حال شناست، به زیر آب بکشد و صدمه بزند به حکم ماده مذکور تنها باید مربی را مسئول دانست.^۲

۷- برای اینکه تعهد ناشی از عقد باشد، ضرورتی ندارد که متعلق قصد مشترک طرفین عقد قرار گیرد بلکه همین که تعهد لازمه توافق به شمار رود، خواه تلازم عرفی باشد یا قانونی، تعهد ناشی از عقد می‌باشد (ماده ۲۲۰ قانون مدنی) و هر چند که طرفین از آن آگاه نبوده یا هنگام پیمان بستن به آن توجه نداشته‌اند به آن ملزم هستند. تعهد ایمنی در شنا و قواعد مربوط به تضمین ایمنی مسافر در قراردادهای حمل و نقل و ... را می‌توان از این نوع تعهدات دانست.^۳

۱- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزام‌های خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵ صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰، ۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹.

۲- همان.

۳- همان.

نتیجه‌گیری:

در رابطه با تعهدات مربیان شنا، دادرسی باید در مرحله نخست، قصد واقعی طرفین را احراز نماید ولی هر گاه قراینی در بین نباشد باید تعهد آنان را در حفاظت از نوازمان کبیر و صغیر، ناظر به نتیجه (تأمین سلامت همراه با آموزش نوازمان) دانست زیرا انتظار کسی که قرارداد آموزش شنا می‌بندد این است که در امنیت کامل، فنون شنا را آموزش ببیند. عقد نیز بر همین مبنا واقع می‌شود. پس تعهد مربی تنها این نیست که کوشش متعارف را در حفاظت از نوازمان بنماید بلکه لازم است او را سالم نگهدارد. مضاف بر اینکه در فن او، دخالت عوامل خارجی و پنهانی، کمتر راه دارد و به‌طور معمول می‌توان نسبت به حصول نتیجه مورد نظر اعتماد داشت. بنابراین غرق شدن نوازمان نتیجه تقصیر مربی است مگر اینکه او اثبات نماید که این حادثه مربوط به او نبوده و خطای نوازمان یا قوه قاهره سبب آن گردیده است. این نتیجه را با قیاس نوازمان شنا با اشخاص تحت تعلیم رانندگی نیز می‌توان به دست آورد زیرا در مورد دسته اخیر، عرف هرگونه ضرری را ناشی از فعل مربی می‌داند و در این راه تفاوتی بین صغیر و کبیر قائل نیست.

در پایان این نکته را هم باید خاطر نشان ساخت که عدم انجام تکالیف عرفی در جایی که قراردادی وجود ندارد، برخلاف آنچه گفته شده^۱ ضمان آور نیست. بنابراین اگر شناگر ماهری که در کنار استخر استراحت می‌نماید کودکی را در حال غرق شدن ببیند و از نجات او دریغ ورزد، از نظر مدنی فاقد مسئولیت است، هر چند که به موجب قانون مجازات خودداری از کمک به مصدومین و رفع خطرات جانی مصوب ۱۳۵۴ دارای مسئولیت کیفری می‌باشد زیرا درست است که اگر شناگر اقدام به نجات غریق می‌نمود، وی از خطر رها می‌گردید ولی هیچ رابطه سببیتی بین خودداری از کمک و ورود ضرر موجود نیست و علت غرق شدن کودک، مهارت نداشتن اوست نه خودداری از نجات او.^۲ البته چنانچه در این فرض با پدری مواجه باشیم که به تماشا نشسته و نظاره‌گر مرگ فرزند باشد، مسئولیت مدنی وجود خواهد داشت زیرا مراقبت از فرزند برعهده اوست.

۱- همان.

۲- حلی، علامه، تحریر الاحکام، چاپ سنگی، در یک مجلد، ج ۲، ص ۲۶۶.

منابع و مأخذ

- ۱- حسینی عاملی، سید محمد جواد، مفتاح الکرامه، جلد ۱۰، چاپ مصر، ۱۳۲۶، صص ۲۸۹ و ۲۹۰.
- ۲- حلی، علامه، تحریر الاحکام، چاپ سنگی، در یک مجلد، ج ۲، ص ۲۶۶.
- ۳- خوبی، سید ابوالقاسم، مبانی تکمله المنهاج، موسسه احیاء آثار الخویی، چاپ اول ۱۴۲۲ ق، ص ۲۳۲.
- ۴- عاملی، زین الدین بن نورالدین معروف به شهید ثانی، الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیه، چاپ سری، نجف در ۱۰ مجلد، ج ۱۰، ص ۱۴۹.
- ۵- مسالک الافهام (شرح بر شرایع محقق)، چاپ سنگی در ۲ مجلد، ج ۲، کتاب دیات.
- ۶- قدامه، عبدالله بن احمد (معروف به ابن قدامه)، المغنی «در فقه حنبلی و مقایسه آن با سایر مذاهب» در ۱۰ مجلد، قاهره، ۱۳۹۰، ج ۹، ص ۵۷۷ و ج ۸، ص ۴۳۱.
- ۷- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی «الزامهای خارج از قرارداد»، جلد اول، دانشگاه تهران، چاپ ۵، ۱۳۸۵ صص ۴۸ تا ۹۱، ۱۱۸ تا ۱۲۰، ۴۰۳ تا ۴۱۹، ۳۶۲ تا ۳۶۴، چاپ ۲، ۱۳۶۹.
- ۸- مقدس اردبیلی، احمد، مجمع الفایده و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ج ۱۴، ص ۲۵۸.
- ۹- نصیری، دکتر مصطفی، نقش تقصیر در مسئولیت قراردادی، ماهنامه دادرسی، شماره ۷۱، سال ۱۲، آذر و دی ۸۷، ص ۳ به بعد.
- ۱۰- نجفی، شیخ محمد حسن، جواهر الکلام، تهران در ۴۳ مجلد، ج ۴۲، ص ۱۰۶.